

ЦІЛІ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ДИДАКТИЧНІ ПРИНЦИПИ ЦИВІЛІСТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Сучасні підходи до організації вищої юридичної освіти повинні сприяти подоланню тих негативних тенденцій, які призводять до втрати професіоналізму та послаблення традиційної ролі юриста в суспільстві. При цьому ми маємо гарантувати випускнику його конкурентоспроможність у сфері професійної діяльності, що можливо досягти завдяки поєднанню трьох складових навчального процесу: навчання знанням, вироблення навичок та виховання людських якостей.

Нині активно дискутується проблема практичної підготовки правознавців, висловлюються думки, що увесь навчальний процес має орієнтуватися виключно на формування практичних навичок, що прирівнюється до компетентності випускника. Питання практичної підготовки юристів не є новим. Так, ще в 1855 р. один із засновників російської цивілістики Д. І. Мейер у статті “О значении практики в системе юридического образования” зазначав: “Смело можно сказать, что при устранении практической стороны в образовании юридическом самая обширная и стройная чисто теоретическая система обращается в великолепную фантазмагорию... все умственные и нравственные сокровища, которыми щедрой рукой наделила его наука, напутствуя на практическое поприще, на первых же порах рассыпаются и новобранец – практик остается разве при нескольких громких фразах, при довольно высоком мнении о себе и довольно низком – о других, и вынужден за самым скудным руководством и почтением обращаться к пошлой рутине и скрепя сердце принимать от нее милостыню”¹.

Безумовно, цілі сучасної вищої юридичної освіти підкреслюють вагомість практичної підготовки студентів. Поряд з цим, організація навчання повинна орієнтуватися на те, що предметом юридичної освіти і теорії освіти є не “законознавство”, а саме правознавство (як і назва юридичної спеціальності). Адже, за словами С. С. Алексеева, стрижнем професіоналізму і освіченості правника є його юридичне мислення, в основі якого полягають строгі і точні дані, що вироблені аналітичною юриспруденцією і зосереджені у загальній теорії права. Освоєння їх передбачає оволодіння вихідним юридичним понятійним апаратом, юридичною лексикою, правовими формулами, які входять у “плоть і кров” правознавця-професіонала і які, попри все інше, слугують необхідною сходинкою до розуміння

---

¹ Мейер Д. И. Русское гражданское право. (Классика российской цивилистики). – М., 2000. – С. 22-23.

логіки права, осягненню його глибин і “таємниць”, його смислу, його місії та призначення в житті людей¹.

Отже, перед вищою юридичною освітою стоїть надзвичайно складне завдання – сформувати всебічно розвинену особистість, яка здатна адаптуватися до умов, що постійно змінюються, та навчатися протягом усього життя завдяки сформованому в процесі навчання юридичному мисленню. Надзвичайну роль у цьому відіграють дисципліни цивілістичного спрямування; внаслідок значимості цивільного права для всієї юриспруденції цивілістика істотно впливає на увесь вищий навчальний курс. Це важливо, адже основна ціль цивільного права як такого – це людина, особистість, яка врешті стає центром усієї правової системи. Цивільне право та як, власне, приватне право, відображає “правові цінності, категорії, інститути, норми, що протягом століть свідомо передаються від покоління до покоління”².

Відтак, зміст та якість вищої юридичної освіти у цілому значною мірою залежить від дидактики цивілістичних дисциплін³. Пристосовано до предмету нашого інтересу – дидактикою цивілістичних дисциплін слід означити теорію (цілі, методи, засоби тощо) навчання дисциплінам цивільно-правового спрямування. Принципами дидактики є керівні ідеї теорії навчання, що становлять її першооснову, яким підкоряється процес та система вивчення цивілістичних дисциплін.

Серед конкретних засад цивілістичної дидактики відмітимо такі принципи: культуровідповідності, науковості, фундаменталізації освіти, системності, міжпредметних зв’язків, професійної спрямованості, зв’язку теорії з практикою, природовідповідності, диференціації та індивідуалізації навчання, доступності, наочності, активності та свідомості, взаємної поваги суб’єктів навчального процесу (викладач, студент), міцності (єдності знань, умінь, навичок) та ін.

Окремої уваги заслуговують принципи *природовідповідності, диференціації та індивідуалізації*, які є взаємопов’язаними. У процесі навчання викладач має обирати способи подання навчального матеріалу, враховуючи індивідуальні характеристики студента, його природу, стан здоров’я, рівень психічного розвитку, стиль діяльності, темперамент, інтереси тощо. На нашу думку, ці три принципи можна об’єднати в понятті індивідуалізації навчального процесу, суть якого полягає в гнучкому використанні викладачем різноманітних форм і методів навчання по відношенню до кожного студента з метою досягнення найкращого успіху. Цей принцип реалізується в процесі проведення занять в малих групах та індивідуальних занять, індивідуально-консультативної роботи зі студентами. Завдяки реалізації принципу індивідуалізації створюються умови для формування кожним студентом свого “діапазону” особистих і професійних якостей на основі власних здібностей і мотивів.

¹ Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия. Опыт комплексного исследования. – М., 1999. – С. 159

² Харитонов Є. Традиція приватного права в Україні: між Сходом і Заходом (деякі питання методології розробки концепції приватного права в Україні) // Юридична Україна. – 2003. – № 2. – С. 15.

³ Терміном “дидактика”, як відомо, позначають теорію (мистецтво) навчання.

В сучасній вищій освітній діяльності однією з основних дидактичних концепцій викладання цивілістичних дисциплін також має бути компетентісний підхід. Саме навколо цієї концепції вибудовується система новацій у вищих навчальних закладах України, у тому числі в контексті імплементації положень Болонської декларації. Ця концепція повинна ґрунтуватися на дидактичних принципах міжпредметних зв'язків, професійної спрямованості та зв'язку теорії з практикою. Перший з них передбачає узгодження теорій, концепцій, понять, методів, що є спільними для дисциплін, які викладаються (так, поняття право власності, шкода, моральна шкода, правочин, договір, зобов'язання та багато інших – є спільними для всіх цивілістичних дисциплін; деякі з цивілістичних термінів мають загальне правове значення: право власності, юридична особа, договір, шкода, сім'я тощо). Реалізація цього принципу дозволяє зберегти чіткі уявлення про цілісність правової системи, узгодженість окремих її елементів.

Принцип професійної спрямованості дозволяє синтезувати міжпредметні зв'язки між цивілістичними дисциплінами та навчання професійним вмінням і навичкам. Реалізація цього принципу передбачає спрямованість цивілістичних дисциплін на майбутню професійну діяльність, поєднання теоретичного матеріалу з розвитком практичних вмінь. На його основі запроваджуються спеціальні дисципліни (деліктні зобов'язання, договірне право тощо), а також до навчальних матеріалів включаються завдання, які розвивають творче професійне мислення.

Принцип зв'язку теорії з практикою вимагає поєднання теоретичних знань з практикою їх застосування. Він реалізується в тренінгових формах навчання, спрямованих на формування практичних навичок. Фахівці розрізняють чотири основні тренінгові техніки: інформаційна (демонстрація відеозаписів з подальшим обговоренням, проведення конференцій тощо); імітаційна (імітує практичну ситуацію); вправи з практичного виконання роботи; груподинамічні (формують соціальну компетентність, культуру ділового спілкування тощо).

Найбільш ефективними засобами формування практичних вмінь та навичок з цивілістичних дисциплін є інтерактивні методики навчання, де всі учасники навчального процесу взаємодіють, а викладач виступає лише в ролі досвідченішого організатора процесу навчання. Інтерактивні методики дозволяють задіяти поряд із свідомістю, почуття, емоції, вольові якості людини, що дозволяє досягти найвищого ефекту у засвоєнні матеріалу. До таких методик відносять: виконання творчих завдань, роботу в малих групах, реалізацію соціальних проєктів (зокрема, діяльність в студентській юридичній клініці), публічні виступи, "діалог Сократа", мозкові штурми, рольові ігри та ін.

Дидактичні принципи безпосередньо пов'язані з тою роллю, яку виконує викладач у сучасному навчальному процесі. На сьогодні не достатньо бути просто лектором; викладач вищої школи повинен бути організатором навчальної діяльності студента, його самоосвіти та самовиховання. Він мусить рівною мірою поєднувати у

своїй діяльності наукову та педагогічну роботу, які є різними видами діяльності і, як відомо, мають зовсім різну структуру.

Одним із фундаментальних дидактичних принципів є принцип науковості. В дидактиці цивілістичних дисциплін він означає, що навчальний матеріал, який використовується, відповідає рівню розвитку сучасної цивілістики. Він передбачає ознайомлення студентів із закономірностями та методами наукового пошуку, порівняння ідей сучасних вчених та класиків цивілістики тощо. Принцип науковості, як бачиться, є одним з основних у вивченні цивільного права, яке внаслідок своєї значущості повинно викладатися як наука.

Проте, серед вчених є й опоненти такої позиції. Так, С. А. Степанов вважає, що в доволі короткому за часом та безмежному за обсягом курсі цивільного права “глибокій” цивільно-правовій науці не може бути місця. Остаточні абстрактні конструкції науки повинні природно виростати зі значного емпіричного досвіду тлумачення та усвідомлення суб’єктом змісту норм, судових актів, а закладені “авансом” у непідготовлену правосвідомість студента, вони у подальшому не лише відіграють роль вказівних орієнтирів, але й обмежують правову думку¹.

На нашу ж думку, проблема може полягати лише у необхідності утримання інформації, яка подається, в рамках предмета дисципліни. Так, виваженими і ефективним видаються ті концепції вивчення цивільного права, які орієнтуються переважно на засвоєння основних категорій, понять і конструкцій цивілістики. Тому навчальний курс і підручники з цивільного права повинні істотно відрізнятися від коментарів до законодавства. В основі навчання повинні полягати ті положення цивільно-правової науки, які вивірені багатолітньою практикою, які поєднуються з науковим аналізом діючого цивільного законодавства і практики його застосування. Як результат, студент повинен засвоїти загальновизнані цивілістичні постулати, навчитися самостійно аналізувати їх законодавче оформлення та оволодіти основними навичками практичного використання цивільно-правових засобів. Тільки тоді студент, випускник буде захищений від істотного зниження чи втрати своєї кваліфікації (професійної компетентності) під тиском постійного оновлення правової інформації, що є наслідком динамізму цивільного законодавства.

---

¹ *Степанов С. А.* Блеск и нищета пандектистики. О традициях и нетрадициях русского гражданского права (наброски к статье) / Проблемы теории гражданского права. – Вып. 2. Институт частного права. – М. : Статут, 2006. – С. 154.